

УДК 378.147: [347.61/64+364.442.6]

*Панченко М. В.,
к. іст. н.,
доцент кафедри соціально-правового
захисту населення,
НПУ імені М. П. Драгоманова*

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ “СІМЕЙНЕ ПРАВО” МАЙБУТНІМ ФАХІВЦЯМ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

У статті розкриваються особливості впровадження методичного забезпечення дисципліни “Сімейне право” під час викладання її фахівцям соціально-правового захисту населення. Визначено, що сім’єю, з юридичної точки зору, вважаються особи, які спільно проживають, пов’язані спільним побутом, мають взаємні права та обов’язки. В процесі дослідження висвітлено стан наукових розробок у щодо розкриття проблем сім’ї та дитини, шлюбних відносин, охорони сім’ї, дитинства, батьківства та материнства, забезпечення належного розвитку та захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування та ін. Сформовано теоретичне та практичне значення, мету та завдання поданої на розгляд тематики. Розкрито наповнення трьох модулів дисципліни та практичну частину її засвоєння, а саме: словникову роботу, питання та завдання для самоконтролю, індивідуальні завдання, роботу з першоджерелами, вивчення першоджерел і анотування літератури, творчі завдання та проблемні ситуації.

Ключові слова: сім’я, шлюб, немайнові права, майнові права, аліменти.

В статті розкриваються особливості впровадження методического забезпечення дисципліни “Семейное право” при преподаванні її спеціалістам соціально-правової захисти населення. Определено, что семей, с юридической точки зрения, считаются лица, которые совместно проживают, связаны общим бытом, имеют взаимные права и обязанности. В процессе исследования отражено состояние научных разработок в направлении раскрытия проблем семьи и ребенка, брачных отношений, охраны семьи, детства, отцовства и материнства, обеспечения надлежащего развития и защиты прав детей, лишенных родительской опеки и др. Сформировано теоретическое и практическое значение, цели и задачи представленной на рассмотрение тематики. Раскрыто наполнение трех модулей дисциплины и практическую часть ее усвоения, а именно : словарную работу, вопросы и задания для самоконтроля, индивидуальные задания, работу с первоисточниками, изучение первоисточников и аннотирования литературы, творческие задания и проблемные ситуации.

Ключевые слова: семья, брак, неимущественные права, имущественные права, алименты.

The article describes the methodological features of introduction of discipline “Family Law” in the teaching of its skilled socio – legal protection. Determined that the family is legally considered to be persons who are living together, bound by a common way of life, have mutual rights and obligations. The study shows the status of scientific research in the direction of disclosure of family and child, marital relations, protection of the family, childhood, parenthood, ensure the adequate development and protection of the rights of children deprived of parental care, etc. Formed theoretical and practical significance, goals and objectives submitted for consideration by the subject. Disclosed filling three modules and practical discipline of its assimilation, namely dictionary work, questions and tasks for self-control, individual assignments, work with primary sources: the study of primary sources and annotating literature, creative tasks and problem.

Keywords: family, marriage, property rights, property rights, alimony.

Історія розвитку людства свідчить про те, що сім'я в системі соціальних відносин завжди посідала особливе місце. Саме тому цей інститут перебуває під правовим і соціальним впливом з боку держави та суспільства. В сім'ї узгоджуються життєво важливі біологічні інтереси

людини та інтереси держави як суто соціального явища. Можна погодитись із тим, що в характері правового регулювання сімейних правовідносин відображається стан суспільної свідомості у сфері шлюбу та сім'ї. Створення сім'ї породжує за собою виникнення сімейних правовідносин, які викликають як немайнові, так і майнові питання, зокрема, виникнення спільної сумісної власності, аліментні правовідносини, відносини усиновлювачів та усиновителів та ін. Тому, методичне забезпечення викладання дисципліни "Сімейне право" стане важливим поштовхом у практичній роботі соціальних педагогів і працівників спеціалізації соціально-правовий захист населення. Адже вони, безпосередньо спілкуючись із членами різних сімей, мають надати їм ефективну не тільки психологічну, а й практичну соціально-правову допомогу.

Сім'єю визначаються особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. На теоретичному рівні запропонована тема методичного забезпечення інституту сім'ї, що забезпечується Сімейним правом, стане важливою при викладанні зазначеної дисципліни та подальшому проведенні досліджень у цьому напрямі. Практична значущість полягає у подальшому використанні набутих практичних навичок майбутніми фахівцями соціально-правового захисту населення в процесі проходження практики та при здійсненні своєї фахової діяльності.

Дослідженням проблем сім'ї та дитини в сучасному науковому світі приділялось достатньо уваги на теоретичному рівні. Розглядалися питання шлюбних відносин, охорони сім'ї, дитинства, батьківства та материнства, забезпечення належного розвитку та захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування. Це і праці А. Б. Болховітиної, І. В. Бурлаки, О. В. Губанової, Ю. Ю. Черновалюк, О. І. Карпенко, І. М. Ковчиної, Н. Ю. Шевченко, Г. М. Бевз, І. В. Пеши та ін. Однак специфічний правовий напрям роботи соціальних педагогів і працівників потребує окремої уваги як в теоретичному, так і в практичному значенні. Тому для забезпечення належного рівня професійної компетенції майбутніх фахівців соціально-правового захисту населення доцільним було розроблення практичного комплексу завдань галузі Сімейного права у вигляді методичного забезпечення викладання дисципліни "Сімейне право".

Метою дослідження є засвоєння студентами теоретичних знань у сфері сімейних відносин між суб'єктами сімейного права, формування практичних умінь тлумачення та застосування норм сімейного законодавства.

Основними завданнями є закріпити у студентів знання в галузі сімейного чинного законодавства, навчити розкривати та аналізувати зміст нормативно-правових актів у сфері сімейних правовідносин; організувати консультування сімей у своїй майбутній роботі з правильним використанням юридичної літератури та веденням юридичної документації.

Дисципліна складається з трьох модулів. Вивчення тем першого модуля передбачає формування та поглиблення знань студентів щодо технології використання основних складових сімейного права в роботі соціальних педагогів і працівників, особливостей виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин, порядку застосування сімейного законодавства.

Вивчення другого модуля спрямоване на систематизацію знань майбутніх фахівців соціально-правового захисту населення щодо правового забезпечення поняття “сім'я”, правового статусу дитини, відносин щодо утримання непрацездатних членів сім'ї.

Вивчення матеріалу третього модуля передбачає розкриття порядку влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування, а саме критерії встановлення опіки та піклування, порядок взяття дітей на усиновлення та регулювання сімейних правовідносин за участю іноземців.

У процесі викладання дисципліни особлива увага приділяється практичній частині діяльності соціальних працівників і педагогів. До кожної теми розроблено блок методичного забезпечення, а саме словникова робота, питання та завдання для самоконтролю, індивідуальні завдання, робота з першоджерелами: вивчення першоджерел та анотавання літератури, творчі завдання та проблемні ситуації.

Наприклад: Тема 3. Застосування основних положень галузі сімейного права у роботі соціальних педагогів і працівників.

Методичні вказівки. У процесі вивчення теми та опрацювання самостійних завдань студентам вказаних спеціальностей необхідно звернути увагу на правові підстави встановлення шлюбних відносин, виникнення з них сімейних відносин батьківства та материнства як повнолітніх, так і неповнолітніх батьків. При перегляді й аналізі основної літератури студенти мають зосередитися на питаннях охорони

дитинства від неналежного виховання, характеристиці підстав та порядку позбавлення батьківських прав, законодавчому закріпленні соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям, багатодітним сім'ям, сім'ям, де членом є дитина-інвалід, юридичному оформленні влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Важливими є критерії та юридичне закріплення спадкових відносин батьків і дітей, обов'язкової частки у спадщині. На самостійне опрацювання виносяться питання з характеристики основ Цивільного Кодексу України та положень Закону України “Про охорону дитинства”, вплив цивільної правоздатності та дієздатності на права й обов'язки батьків і дітей.

Словникова робота. Вивчити поняття: сім'я, охорона дитинства, спадкові правовідносини, правоздатність, дієздатність. *Питання та завдання для самоконтролю.* Питання. Які ви знаєте форми спадкування? Який перелік документів необхідний для надання державної допомоги малозабезпеченій сім'ї? Які ви знаєте форми догляду за дітьми? Які причини позбавлення батьківських прав? Які дії має право вчиняти опікун від імені підопічного? Завдання. Законспектувати Закон України “Про державну допомогу сім'ям з дітьми”. Розробити міні-вправу за статтею Цивільного Кодексу України. Зробити письмовий аналіз правового статусу дитячого будинку сімейного типу на основі Положення. Підготувати доповідь на тему “Усиновлення як один з найскладніших та найдощільніших способів охорони дитинства”. Законспектувати Закон України “Про попередження насильства в сім'ї”.

Індивідуальні завдання. Розкрити вплив цивільної правоздатності та дієздатності на права й обов'язки батьків і дітей. Дати характеристику поняттям “недійсний шлюб”, “неукладений шлюб”, “фіктивний шлюб” і визначити його значення та вплив на права й обов'язки дітей. Розкрити суть питання: таємниця усиновлення – право дитини чи право дорослого. Визначити правову силу та значення поняття “позовна давність” у соціальній роботі. *Робота з першоджерелами. Вивчення першоджерел:* Великий юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : ТОВ “Видавництво “Юридична думка”, 2007. – 992 с.; Борисова В. І. Словник цивільного права / В. І. Борисова, С. Н. Пристуга, В. С. Козадаєв. – Х. : Фактор, 2012. – 167 с.; Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / за ред. Є. О. Харитонова. – Харків : ТОВ “Одісей”, 2006. – 552 с.; Нечаева А. М. Споры о детях. – М. : Юрид. лит., 1989. – 160 с.; Сімейне законодавство України : зб. нормат-прав. актів. – К. : Істина,

2005. – 262 с.; Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 3: Юридична особа / В. І. Борисова та ін. ; ред. І. В. Спасибо-Фатеева. – [Б. м.]: [б.в.], 2009. – 735 с.; Юридичний словник / за ред. В. Г. Гончаренка. – Ю. : К: “Форум”, 2005. – 473 с. *Робота з першоджерелами. Анотування літератури:* а) Цивільний кодекс України – інформаційний портал Верховної Ради України – www.rada.gov.ua. б) Закон України “Про охорону дитинства” – інформаційний портал Верховної Ради України – www.rada.gov.ua.

Творчі завдання та проблемні ситуації: Завдання 1. Розкрити проблемні теоретичні питання: надати юридичне тлумачення та соціальне значення термінам “свояцтво” та “споріднення”; охарактеризувати можливості та правовий порядок одруження і взяття дітей на виховання за участю іноземних громадян; розкрити основні галузеві положення в соціальній роботі щодо утримання непрацевдатних; проаналізувати історичне становлення галузі “цивільне право” на основі його законодавства; дати визначення поняття “правочин” за законодавством України та його значення в соціальній роботі; розкрити соціальний прояв поняття “обов’язкова частка у спадщині”. Завдання 2. Визначити, до якої черги спадкоємців відносяться діти при спадкуванні за законом: а) I черги; б) II черги; в) III черги. Завдання 3. а) Розробити практичне завдання на тему: “Позбавлення батьківських прав щодо дитини або дітей”; б) Скласти міні-тренінг “Я маю право на рівні права у шлюбі”.

Наприклад: *Актуальність:* Згідно з законодавством України, кожний громадянин України має право на реєстрацію шлюбу. Введення змін до сімейного права зумовлює ще раз співставляти права та обов’язки членів сім’ї, адже підвищення шлюбного віку встановлює нові актуальні питання для регулювання сімейних правовідносин. *Мета:* Ознайомити студентів із правами та обов’язками подружжя в шлюбі. *Завдання:* а) Визначити поняття “право” та “обов’язок”; б) З’ясувати основні шлюбні категорії; в) Розмежувати сімейні права по видам. Аудиторія складає 15–20 чол. Тривалість продовження тренінгу – 45 хв.

Заняття 1. Соціальний правозахисник, який є тренером, вітається з учасниками, а вони вітаються один з одним. Тренер повинен мати з собою необхідні нормативно-правові документи, такі як Конституція України, Сімейний Кодекс України, закони України.

Тренер запитує в аудиторії: що таке право? Учасники дають відповіді, тренер вибирає найбільш точні відповідно до юридичної науки. *Право* – система загальнообов’язкових, формально визначених

правил поведінки, що встановлюються, гарантуються й охороняються державою з метою упорядкування суспільних відносин. *Право як волевиявлення держави* – це система загальнообов’язкових, формально визначених, установлених або санкціонованих державою, гарантованих і забезпечених нею правил поведінки, що тісно між собою зв’язані та регулюють суспільні відносини між людьми в інтересах певної частини (більшої чи меншої) населення в соціально неоднорідному суспільстві.

Далі тренер запитує перелік визначень, необхідних для повторення, і тлумачить їх: які права ви знаєте? що таке обов’язки? *Обов’язок* – це об’єктивно обумовлена вимога держави до особи діяти чітко визначеним у законі чином або утриматися від здійснення певних дій. *Юридичний обов’язок* – це передбачена нормами права міра необхідної поведінки учасника правовідносин. Іншими словами, це міра належної поведінки зобов’язаної сторони в інтересах уповноваженої особи. Які Ви знаєте обов’язки?

Відповідно до Конституції України кожний громадянин України зобов’язаний: захищати Вітчизну, незалежність і територіальну цілісність України, шанувати її державні символи; не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки; сплачувати податки та збори, встановлені законом; неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Заняття 2. Тренер пов’язує вищевказані визначення з основними категоріями Сімейного права. Запитує: чи змінюється щось після вступу до шлюбу? Далі тренер дає поняття шлюб: *шлюб* – відповідно до статті 21 СК України – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Після цього йде перелік запитань, на які учасники мають відповісти. *Шлюбний вік* – це час, з якого суб’єкти сімейного права можуть зареєструвати шлюб. Тренер уточнює зміни, які відбулися в 2012 р.: шлюбний вік для жінок і чоловіків було прирівняно і він становить – 18 років. Чи залежать права й обов’язки подружжя від шлюбного віку? *Шлюбний договір* – угода між чоловіком і жінкою щодо регулювання їх майнових прав та обов’язків у шлюбі. Які види сімейних прав існують за законодавством? Тренер ділить аудиторію на дві групи і пропонує кожному учасникові групи підходити до написаної колонки і вписувати вказані права.

Майнові –

Немайнові –

В кінці звіряються результати; робляться висновки. Тренер запитує, що запам'яталось, що не зрозуміло, надає на розгляд перелік нормативно-правових документів.

Виходячи з вищевказаного, можна прийти до висновків, що розроблене методичне забезпечення з дисципліни “Сімейне право” дозволяє студентам-соціальним педагогам і працівникам закріпити базові знання про нормативне наповнення галузі, виробити практичні уміння тлумачення та застосування норм сімейного законодавства, організувати консультування сімей у своїй майбутній роботі з правильним використанням юридичної літератури та веденням юридичної документації. Тому важливою й актуальною є праця в майбутньому в цьому напрямі щодо різноманіття розроблення практичних і лабораторних занять та ще більшої їх деталізації.

Література:

1. *Ковчина І. М.* Основи соціально-правового захисту особистості : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. “соціальний педагог” / І. М. Ковчина ; за заг. ред. докт. філос. наук, проф. А. О. Ярошенко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 297.

2. *Ковчина І. М.* Актуальні проблеми соціально-правового захисту населення: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціалізації “соціально-правовий захист населення” / І. М. Ковчина, М. В. Черненко, І. Ю. Радчук. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 116 с.

3. *Черненко М. В.* Основи галузевого законодавства в соціальній роботі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. спец. “соціальна педагогіка”, “соціальна робота” / М. В. Черненко ; за заг. ред. докт. пед. наук, проф. І. М. Ковчиної. – К. : НПУ, 2011. – 149 с.